

9 De groep

Deze herfstvakantie hadden we een project over eten. We zijn er de héle vakantie echt elke dag mee bezig geweest. We mochten alles zelf bedenken. Eerst hebben we in vier groepjes op een vel papier geschreven wat we allemaal wilden maken. Daar heeft elk groepje één ding uitgekozen: in de keuken kijken bij McDonald's, een reuzenpizza bakken, taarten bakken en baklava maken.

Toen moest iedere groep een plan maken op de computer. Je moest opschrijven hoe je het allemaal ging doen. Afspraken maken. Recepten opzoeken. Boodschappenlijst maken. Uitrekenen hoeveel geld je nodig had. We hebben een lijst gemaakt wanneer elke groep in de keuken kon. Je moest dus heel veel afspreken met elkaar.

Onze groep heeft een reuzenpizza gemaakt. Dat was echt supertof joh. Ieder heeft een stukje gemaakt met iets wat je zelf lekker vond. Maar later konden we niet meer terugvinden wat ieder zijn stukje was. Een andere groep ging regelen dat we naar McDonald's mochten. We gingen met de bus en we mochten alles zien. Echt wel leuk om daar te werken!

Op vrijdag hebben we met z'n allen een etentje gemaakt voor de ouders. Ze kregen een echte zeerversmaaltijd. We hadden ook menukaarten met doodskoppen erop. We hebben ons echt rot gelachen. Dan zei David bijvoorbeeld: 'Wilt u nog een glaasje Piratenbloed,' moeder van Naomi? En dan zei Frank: 'Wilt u nog een paar Rattenstaarten, meneer?' We lagen wel driedubbel van de lach!

Frank, Metin, David, Naomi

9.1 Inleiding

Kinderen hebben de begeleiding van een pedagogisch werker nodig om goed te kunnen functioneren in een groep. Om het groepsproces te begeleiden is het nodig dat je inzicht hebt in de groep. Als je problemen in de groep wilt aanpakken, dan moet je weten hoe de groep in elkaar zit. In dit hoofdstuk leer je meer over de samenstelling van groepen. Welke invloed hebben individuele kinderen op de groep en hoe kun je een negatieve invloed veranderen in een positieve?

Dit hoofdstuk behandelt de volgende onderwerpen:

- soorten groepen;
- rollen in een groep;
- groepsnormen;
- groepsvorming;
- inzicht in de groep;
- invloed van de groep.

9.2 Soorten groepen

In je werk als pedagogisch werker kom je veel verschillende soorten groepen tegen: de babygroep, de peutergroep, de groep in een klas, de leefgroep, de tienergroep.

Maar wat is dat nu eigenlijk, een groep? Je kunt zeggen dat een groep in ieder geval uit ten minste twee personen bestaat en dat de personen in een groep iets gemeenschappelijks met elkaar hebben. Maar er is meer dan dat. De mensen in een groep kennen elkaar. Ze hebben een gezamenlijk belang, doel of taak. In een groep is er interactie tussen de groepsleden, ze hebben een relatie met elkaar, ze zijn van elkaar afhankelijk.

Een **groep** is een verzameling mensen die een eenheid vormen op basis van een of meer overeenkomsten. Daardoor voelen ze zich betrokken bij elkaar, hebben contact met elkaar en is er sprake van saamhorigheid.

In de kinderopvang of op school zitten kinderen en jongeren heel wat uren bij elkaar; iedereen heeft met elkaar te maken. Ook daarbuiten zijn er contacten: op het schoolplein, in de pauze en in de vrije tijd. Kinderen zitten soms wel een paar jaar bij elkaar in een groep. In de buitenschoolse opvang wisselt de samenstelling van de groep soms per dag.

Een groep kan bestaan uit subgroepen. Dit zijn kleinere groepjes ingedeeld op basis van leeftijd, vriendschappen, gemeenschappelijke interesses of niveau. Pedagogisch werkers vormen kleinere groepjes voor bijvoorbeeld het werken aan een project of andere activiteit. Kinderen spelen in de speelhoeken of op de speelplaats ook in zelfgekozen subgroepen.

◆ Voorbeeld

Lana (8) slaapt al een paar nachten slecht. De spanning stijgt. Ze kan nergens anders over praten: vrijdag vertelt de juf de indeling van de nieuwe tafelgroepjes voor het komende halfjaar. Ze hoopt zo dat ze in het groepje zit bij Fleur, Roman en Chrisje.

Je merkt tijdens je BPV dat groepen erg van elkaar kunnen verschillen. Je hebt positieve groepen en negatieve groepen, en alles wat daar tussen zit. In een positieve groep kun je lekker werken. De kinderen helpen elkaar zonder dat dit wordt gevraagd, moedigen elkaar aan, nemen het voor elkaar op en er is een goede sfeer. In een negatieve groep is er vaker onrust en ruzie. Sommige kinderen worden buitengesloten en er wordt minder goed gewerkt. Zo'n groep heeft een negatieve invloed op de individuele leden.

Figuur 9.1 In de klas zitten kinderen heel wat uren bij elkaar

9.3 Rollen in een groep

Kinderen vervullen in een groep een of meer functies, bijvoorbeeld een leidende rol of een volgende, meer afwachende rol. Het hebben van rollen in een groep heeft veel voordelen. Rollen geven duidelijkheid, je weet waar je aan toe bent met elkaar. Dat kan rust geven in een groep. Rollen zijn vaak aanvullend, waardoor je samen meer kunt bereiken. Een nadeel is dat rollen ook vaak dwingend zijn. Zit je eenmaal in de leidende of juist afwachende rol in een groep, dan kun je daar vaak moeilijk van af komen.

Groepsrol is het gedrag dat van een bepaald groepslid wordt verwacht.

Aan de rollen in een groep kun je opmaken of je te maken hebt met een positieve of negatieve groep. Zie je positieve rollen, zoals de sociaal werker en de joker, dan is er meestal sprake van een positieve groep. Zie je negatieve rollen, zoals de machthebber of onruststoker, dan heb je te maken met een negatieve groep.

Bij het kijken naar rollen in een groep maak je onderscheid tussen relatiegerichte rollen en taakgerichte rollen. Groepsleden met een

relatiegerichte rol bewaken de sfeer in de groep en de manier waarop de groepsleden met elkaar omgaan. Groepsleden met een *taakgerichte rol* hebben een leiderspositie: ze regelen dingen, nemen initiatieven en bewaken de machtsposities.

Het gedrag van het kind en de reactie van anderen daarop bepalen welke rol het kind vervult. Hieraan zie je dat voor kinderen en jongeren een groep belangrijk is om zichzelf te leren kennen. De reacties van anderen en de rol die kinderen in een groep spelen, geven zelfinzicht.

Om meer begrip te krijgen van de processen die in een groep spelen, lees je hierna de verschillende groepsrollen van kinderen tussen de 10-16 jaar in een positieve en negatieve groep.

9.3.1 Rollen in een positieve groep

In een groep met een positief groepsklimaat zijn vaak meerdere rollen en krijgt een kind de ruimte de rol te kiezen die het beste bij hem of haar past.

De gezagsdrager

Deze staat bovenaan, zorgt voor evenwicht in de groep en straalt enthousiasme uit. Opvallend genoeg is dat niet altijd het kind dat de meeste aandacht naar zich toetrekt, maar de groep luistert wel naar de initiatieven van de gezagsdrager. Als de gezagsdrager zegt dat iets op een bepaalde manier moet gebeuren, dan gebeurt het ook zo. Hij of zij zorgt ervoor dat de groep zich blijft inzetten voor de taak die ze hebben en er niet van afwijkt. De gezagsdrager kan niet zomaar zijn of haar eigen mening doordrukken, maar moet rekening houden met wat de groep wil.

De sociaal werker

Deze heeft een relatiegerichte rol. De sociaal werker zorgt dat de sfeer in de groep goed blijft, dat iedereen meedoet en dat iedereen zich prettig voelt. Hij of zij heeft in de gaten dat een

klasgenootje verdriet heeft en zorgt voor troost en begrip van de groep. Ruzietjes, die ook in een positieve groep voorkomen, worden dankzij de sociaal werker snel opgelost.

De organisator

Dit is de regelaar. De gezagsdrager komt met een plan, maar de organisator zorgt voor de uitvoering van dat een plan. Wie doet wat, wat hebben we nodig en hoe komen we daaraan? Als je een groep observeert op het schoolplein of bij een samenwerkingsopdracht, dan haal je de organisator er snel uit. Hij of zij zal je eerder opvallen dan de gezagsdrager.

De verkenner

Deze heeft wel wat van een organisator, maar is meer praktisch ingesteld. Als duidelijk is wat er moet gebeuren, dan komt de verkenner in actie. Hij of zij pakt de kwasten, de verf en het papier, zodat de groep het plan voor een creatieve opdracht daadwerkelijk kan gaan uitvoeren. Gaat er

bij de organisator wat mis, dan vangt de verkenner het op.

De volgers

Dit zijn trouwe groepsleden in een positieve groep. Ze doen wat er wordt gevraagd. Voor de gezagsdrager zijn die volgers belangrijk. Hij of zij heeft hun steun nodig en zal positief met de volgers omgaan.

De appellant

Vrij onder aan de ladder in de groep staat de appellant. Het is een kind met een zwakte of beperking. Een appelland doet een beroep op de zorgzaamheid van de groep, op verantwoordelijkheidsgevoel en mededogen. Dat is goed voor de positieve sfeer in de groep en versterkt de onderlinge relaties.

De grapjas

De rol van de joker wordt al duidelijk uit zijn naam. Het is de grappenmaker die de spanning

Figuur 9.2 In een positieve groep krijgen kinderen de ruimte om de rol te vervullen die bij ze past

kan breken bij bijvoorbeeld een heftige situatie. Hij of zij zorgt er met een leuke opmerking voor dat je de situatie kunt relativiseren. In een positieve groep gaan grappen natuurlijk nooit ten koste van een ander. Het is daarom belangrijk dat je een joker niet meteen afkapt en tot de orde roept, maar dat je de positieve bijdrage van deze rol ziet en waardeert.

9.3.2 Rollen in een negatieve groep

In een negatieve groep zie je veel minder verschillende rollen. Een paar kinderen maken de dienst uit en de rest volgt of trekt zich terug. In een negatieve groep is duidelijk wie de baas is. In zo'n groep is geen respect voor elkaar en er is voortdurend strijd.

De machthebber

De leiding is in handen van een paar machthebbers die zich gedragen als dictator. Met negatieve doelen zorgt een machthebber voor saamhorigheid in een groep. Hij kiest bijvoorbeeld een gezamenlijke vijand buiten de groep: 'Die nieuwe stagiaire pesten we wel even weg.' Of een slachtoffer binnen de groep: 'Wij willen niet dat jij meedoet.' De dictator heeft de leiding, maar moet zijn of haar positie wel constant in de gaten houden.

De onrustzoekers

De 'intriganten' proberen de positie van de machthebbers aan te vallen. Dat doen ze bijvoorbeeld door te roddelen, maar ook met omkoping: 'Jij mag op mijn feestje komen als ik...'

De meelopers

De grootste groep bestaat uit meelopers. Voor hun eigen veiligheid steunen ze de machthebber of een intrigant. Zo lopen ze niet het risico om zondebok te worden.

De zondebok

Ben je in een negatieve groep de zondebok, dan heb je het zwaar. Je wordt vaak gepest. Vrienden

maken lukt niet, want degene die de zondebok ondersteunt, loopt het groot risico om ook zelf slachtoffer te worden. Pesten in een negatieve groep komt daarom vaak voor, en is niet op te lossen zonder iets te doen aan de sfeer in de groep.

9.4 Groepsnormen

Elke groep heeft haar eigen waarden en normen. Deze waarden en normen bepalen voor een belangrijk deel de sfeer in een groep. Ieder groepslid neemt eigen waarden en normen mee. Bij jonge kinderen zijn dat vooral de waarden en normen die ze van thuis meekrijgen. Die zijn afhankelijk van de sociale en culturele achtergrond van het gezin. Bij oudere kinderen wordt de invloed van vrienden en andere volwassenen groter.

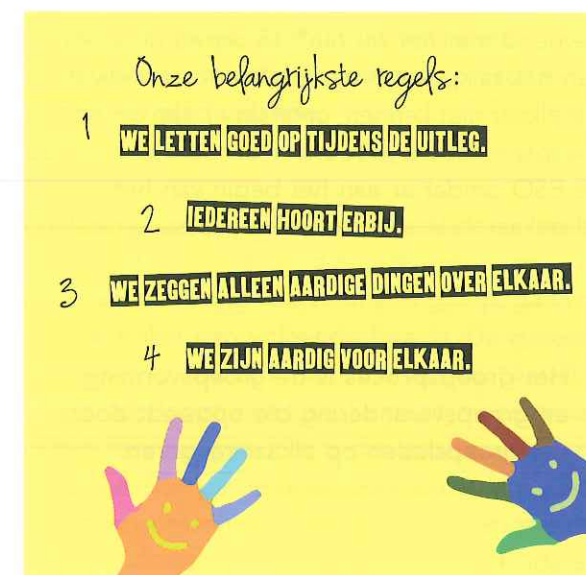
Welke waarden en normen een kind heeft, kun je niet meteen zien. Wat je ziet is gedrag. In gedrag komen de waarden en normen tot uiting. Als je de achtergrond van kinderen en jongeren kent, kun je hun gedrag vaak beter begrijpen.

◆ Voorbeeld

Rosie (6) is snel agressief naar andere kinderen. Ze heeft al een keer een kind een bloedneus bezorgd. Als haar meester daarover iets tegen de vader van Rosie zegt, krijgt hij als antwoord: 'Ik zeg altijd zo tegen mijn meisje: als ze je meppen, dan sla je meteen terug.'

Wil een kind bij een groep horen, dan is het belangrijk dat hij of zij weet welke regels er bij die groep horen. Wat mag wel en wat mag niet? Een groep verwacht dat iedereen zich aan de waarden en de normen, de groepsregels aanpast. Doet een kind dat niet, dan bestaat de kans dat de groep dat kind buitensluit. De waarden en normen in een groep bepalen de groepscultuur.

De **groepscultuur** is het geheel van waarden, normen, gewoonten en opvattingen die gelden in een groep.

Figuur 9.3 Voorbeeld van formele regels in de klas
Bron: allesovergedrag.wordpress.com

Het is belangrijk om de groepsregels op papier te zetten en duidelijk zichtbaar op te hangen. In een klas hangt vaak een door kinderen zelf samengestelde lijst met afspraken aan de muur. De waarden en normen van de groep staan niet altijd op papier. In een groep zijn ook veel ongeschreven groepsnormen. Hoe begroeten groepsleden elkaar? Wat doe je als je met iets wilt spelen wat een ander heeft? Deze groepsregels worden pas zichtbaar als iemand de norm overtreedt.

◆ Voorbeeld

Remco, pedagogisch werker op een basisschool, heeft zijn bovenbouwgroep in vier kleinere groepjes opgedeeld en geeft een opdracht: 'Jullie hebben allemaal een vel papier voor je. Schrijf op dat papier zonder met iemand te overleggen welke regels jij belangrijk vindt om in de groep alles goed en gezellig te laten verlo-

pen. Maak daarvan een top 5. Daar hebben jullie vijf minuten voor. Als je klaar bent, praat je hierover met de kinderen in je groepje. Bespreek met elkaar welke regels jullie als groepje belangrijk vinden en maak daarvan een groeps top 5. Daarna bespreken we die in de hele groep.'

9.4.1 Waarden en normen in een positieve groep

Een positieve groep herken je aan een ontspannen, gezellige, vrolijke sfeer. Er is respect voor elkaar, ieder groepslid wordt in zijn waarde gelaten en de groepsleden voelen zich verantwoordelijk voor elkaar. Ze zetten zich positief in om een doel te bereiken en kunnen goed samenwerken. De kinderen praten vriendelijk met elkaar, er is weinig ruzie in de groep en een meningsverschil wordt snel uitgepraat. Een afwijkende mening is geen probleem, ook daar wordt naar geluisterd. Hoor je om wat voor reden dan ook tot een minderheid, dan is dat geen probleem. Een positieve groep biedt een kind daarom veel veiligheid. In zo'n groep mag je zijn wie je bent en je hoeft niet bang te zijn om gepest te worden. Duidelijke regels dragen bij aan een positieve groeps sfeer.

Voor jou als begeleider is het prettig werken in een positieve groep. Dat komt niet alleen door de gezellige sfeer, er wordt ook goed en met plezier gewerkt. Een groepsopdracht zal dan ook vaker het resultaat opleveren dat jij ervan had verwacht.

Een positieve groep is goed voor de ontwikkeling van kinderen en gunstig voor de prestaties. Er is dus alle reden om te investeren in een positieve groep. Met groepsactiviteiten en op samenwerking gerichte groeps spelletjes verstevig je het wij-gevoel van een groep. Je stimuleert kritisch nadenken over wat er zoal gebeurt in de groep.

9.4.2 Waarden en normen in een negatieve groep

In een negatieve groep zijn er meer spanningen en is er vaker ruzie. Kinderen schelden elkaar uit en er wordt gepest. Vaak zijn er kinderen die niet mee mogen doen of worden uitgelachen. In een negatieve groep lijkt het bijna gewoon om dingen van elkaar af te pakken, zomaar iemand een schop te verkopen, aan de haren te trekken of vervelend te reageren: 'Wil je de schaar? Pak hem lekker zelf.'

In een negatieve groep is het voor kinderen moeilijker rustig en zelfstandig aan het werk te zijn. Als pedagogisch werker moet je in een negatieve groep vaker optreden als 'politieagent'. En zodra de meester of juf de klas uit is, loopt het mis en kan de groep niet zelfstandig aan het werk blijven. In een negatieve groep zijn de regels vaak onduidelijk en roepen de kinderen elkaar niet tot de orde.

Figuur 9.4 Het is niet gemakkelijk om een negatieve groep om te buigen naar een positieve groep

9.5 Groepsvorming

Een nieuwe groep in het nieuwe schooljaar of de kennismaking met de groep op het zomerkamp, is altijd spannend: 'Hoe zal het gaan?', 'Een nieuwe juf of meester', 'Is er wel iemand die bevriend met me wil zijn?' Groepen doorlopen een bepaalde ontwikkeling. Van losse individuen die elkaar niet kennen, ontstaat er een groep. Dit groepsproces zie je vooral in schoolklassen of op de BSO omdat er aan het begin van het schooljaar vaak een nieuwe groepssamenstelling is.

Het **groepsproces** is de groepsvorming en groepsverandering die optreedt doordat groepsleden op elkaar reageren.

Een groep ontwikkelt zich in een bepaalde vaste volgorde, of je daar nu bewust op aanstuurt of niet. De groepsontwikkeling verloopt in vijf fasen.

De **groepsontwikkeling** is de levenscyclus van een groep. Bestaat uit vijf fasen: vormfase, stormfase, normfase, prestatiefase en afscheidsfase.

Als pedagogisch werker kun je veel doen om de groepsontwikkeling goed te laten verlopen. Als kinderen zich veilig voelen in een groep, gaan ze gemakkelijker een volgende fase in. De groepsontwikkeling verloopt niet altijd vanzelf. Niet elke groep doorloopt elke fase. Soms blijft een groep in een fase hangen. Het is dan jouw taak om bij te sturen. Dat kun je doen door op tijd de juiste groepsactiviteiten te organiseren, de aandacht te vestigen op het groepsproces en door kinderen uit te dagen een andere rol in te nemen.

Dit zijn de fasen van de groepsontwikkeling:

- 1 vormfase;
- 2 stormfase;
- 3 normfase;
- 4 prestatiefase;
- 5 afscheidsfase.

9.5.1 Vormfase

De eerste fase van groepsvorming speelt zich vooral af aan het begin van een schooljaar. Dit is voor de groepsleden de fase van afwachten, van niet meteen reageren, maar kijken hoe alles zal gaan verlopen.

Tijdens de vormfase zijn de kinderen bezig met het veroveren van een plekje in de groep. Wat wordt er van mij verwacht? Wie ken ik? Hoe kom ik over? Wie kan ik vertrouwen en wie niet? Met wie kan ik vrienden worden? De groepsleden hebben de tijd nodig om elkaar te verkennen, de rollen te verdelen en duidelijkheid te krijgen over de manier waarop ze met elkaar omgaan.

De afzonderlijke groepsleden willen erbij horen, maar hoe doe je dat? Soms zijn er aan het begin van de vormfase al een paar subgroepjes van kinderen die elkaar kennen, bijvoorbeeld van het vorige schooljaar. Soms kennen de meeste kinderen elkaar nog niet. De groep kan rustig lijken, maar dat is schijn want er gebeurt juist heel veel.

Deze fase duurt een week of twee. De leerlingen kijken elkaar aan, keuren elkaar op kleding en uiterlijk. Aan het eind van deze fase heeft ieder groepslid een beeld van de anderen. De kinderen hebben elkaar leren kennen en weten globaal wat ze van elkaar kunnen verwachten. Als begeleider van de groep ga je patronen zien. Wie neemt het initiatief? Wie houdt zich op de achtergrond en wie is bepalend voor de sfeer? Wie neemt verantwoordelijkheid?

Juist deze beginfase is belangrijk voor jou als pedagogisch werker. Het is de periode waarin je de meeste invloed kunt uitoefenen op de sfeer in de groep. Als een groep eenmaal gevormd is, dan is het heel moeilijk om een negatieve groep om te buigen tot een positieve groep zonder iets te veranderen aan de samenstelling van de groep. Besteed de eerste weken van het schooljaar veel aandacht aan groepsvormende activiteiten en spelletjes die helpen bij het leren kennen van elkaar.

Figuur 9.5 Maatjes helpen elkaar

Aandachtspunten in de vormfase

- Steek veel tijd in de kennismaking. Besteed aandacht aan het leren kennen van elkaars naam, achtergrond, talenten en (eigen)aardigheden.
- Zorg ook voor plezier en dingen samen doen als groep. Doe dit niet gericht op competitie, maar op een gezamenlijk resultaat om trots op te zijn.
- Doe elke dag een paar spelletjes om de groepsvorming te stimuleren. Stel de groepjes zelf samen en sluit groepsopdrachten altijd samen af.
- Geef kinderen een gevoel van veiligheid. Betrek alle kinderen bij de groep, ook de stillere kinderen. Zorg ervoor dat alle kinderen aansluiting vinden in de groep en niemand wordt buitengesloten.
- Wees duidelijk in wat je wilt: benoem en bevestig gewenst gedrag.
- Werk bij een nieuwe groep of bij nieuwkomers met maatjes. Koppel twee kinderen aan elkaar. Maatjes helpen elkaar en komen voor elkaar op.
- Bespreek na afloop even de dag en benadruk vooral de positieve dingen.

◆ Voorbeeld

De school is na de zomer nog maar net begonnen. Onderwijsassistent Rolf staat elke morgen bij de deur om de kinderen te ontvangen van zijn groep 6. Hij geeft een complimentje, maakt een grap, stelt een vraag, aait kinderen over de bol en zorgt zo elke ochtend meteen voor een vertrouwde sfeer, waarin hij iedereen even aandacht geeft.

9.5.2 Stormfase

In deze fase gaat het erom hoe iedereen in de groep met elkaar omgaat. Met wie kan ik het goed vinden? Van wie kan ik maar beter een beetje afstand houden? Er komt beweging in de groep. Het kan er in deze fase soms behoorlijk onrustig aan toegaan. Deze fase heet niet voor

niets *stormfase*: je vraagt je misschien af wat er met die rustige groep is gebeurd. Is er soms storm op komst?

De groep heeft elkaar nu een beetje leren kennen en durft meer. De groepsleden komen los en laten meer van zichzelf zien. Iedereen neemt zijn positie in en dat kan strijd opleveren. Wie heeft de leiding? Wie heeft invloed en wie niet? Wie vormen samen groepjes? Wie vallen erbuiten? Sommige kinderen doen er van alles aan om op te vallen en de aandacht te krijgen. Dan zijn er nog de kinderen die zich stil houden en rustig afwachten totdat de storm gaat liggen. Wees je ervan bewust dat ruzie en conflict horen bij de groepsvorming in stormfase.

Juist omdat er zoveel gebeurt, kun je als begeleider in deze fase veel invloed hebben op het groepsproces. Negatief gedrag, zoals pesten en anderen buitensluiten, kun je nog in positieve richting ombuigen. Dat doe je door de kinderen inzicht te geven in het groepsproces dat aan de gang is. Je stelt bijvoorbeeld de vraag wat er nodig is voor het vormen van een fijne groep. En je laat de kinderen nadenken over hoe zij zich daarvoor kunnen inzetten.

Zelf geef je het goede voorbeeld van hoe je met elkaar omgaat. Je geeft complimentjes als het goed gaat en je stuurt bij als dat nodig is. Met deze aanpak versterk je een positief groepsproces en loop je niet het risico dat de groep jou als vijand gaat beschouwen.

Aan het eind van deze tweede fase heeft vrijwel iedereen zijn of haar rol ingenomen en zijn de leiders bekend. Afhankelijk van hoe het proces is verlopen, zie je een positieve groep gericht op samenwerking, of een negatieve groep gericht op strijd ontstaan. De groep kan ook uit verschillende kleinere groepjes bestaan die elk hun eigen groepsproces doorlopen, en soms ook onderling ruzie krijgen.

Aandachtspunten in de stormfase

- Maak samen met de kinderen de groepsregels. Zorg ervoor dat de kinderen zich eraan houden.
- Hang de regels goed zichtbaar op en laat iedereen ze ondertekenen.
- Let op hoe de groepsleden met elkaar omgaan. Laat kinderen oefenen met rollen in de groep. Wat past bij jou en hoe krijg je die rol? Bespreek met elkaar wat een goede leider is. Geef kinderen ook andere rollen dan ze uit zichzelf innemen: 'Bij deze opdracht ben jij de voorzitter.'
- Evalueer de groepsopdrachten. Maak kinderen bewust van de verschillende rollen die ze daarbij innemen.
- Negeer problemen niet, maar maak ze bespreekbaar.
- Laat je waardering blijken als de groep zich van haar positieve kant laat zien.

◆ Voorbeeld

'Mees, Jeffrey zit me uit te schelden.' 'Meester, ze doet het weer!' 'Mees, ik mag niet meedoen.' In een groep waar kinderen veel aandacht vragen en veel met elkaar bezig zijn, zijn kinderen op zoek naar veiligheid. Als dit gebeurt terwijl het schooljaar al een halfjaar aan de gang is, dan is de groep in de stormfase blijven hangen.

9.5.3 Normfase

In de *normfase* verloopt alles een stuk rustiger. In deze fase worden de omgangsregels vastgesteld waaraan iedereen zich moet houden. Bijvoorbeeld: 'Als je iets nodig hebt, dan vraag je het even,' of: 'Op een vriendelijke manier nee zeggen.' Leg omgangsregels niet zomaar op, maar stel ze in de groep ter discussie. Hoe gaan we met elkaar om? Hoe krijgen we een fijne groep? Wat is daarvoor nodig? Wat kan ieder van ons daar aan doen? Hoe denk je er zelf over? Hoe lossen we problemen op?

Benoem de dingen die je graag wilt zien in de groep en geef veel complimenten. Dit zal ertoe

leiden dat andere kinderen dit gedrag overnemen. Er is ruimte in de groep om met elkaar in gesprek te gaan als er verschil van mening is over de regels.

In een positieve groep is er niet één leider, maar hebben ook anderen hun inbreng. De leiders die in de vorige fase boven kwamen drijven, bepalen mee hoe er in de groep met elkaar wordt omgegaan. Zij bepalen – soms onbewust, soms bewust – de ongeschreven regels. Daarom is het belangrijk te benadrukken dat de hele groep bij het bepalen van regels inbreng heeft. De groep heeft nu een vaste structuur en de rollen zijn verdeeld. In deze fase kun je de groep nog altijd positief beïnvloeden.

Aandachtspunten in de normfase

- Let op of de groep de afgesproken omgangsregels naleeft.
- Stimuleer kinderen onderlinge problemen zelf op te lossen. Zo krijgen ze meer verantwoordelijkheid dan wanneer jij alles voor ze oplost.
- Zet de leiders van de groep in bij het bewerkstelligen van positief gedrag.
- Sta stil bij de waarden en normen die voor jou als pedagogisch werker belangrijk zijn: wat is voor jou gewenst gedrag? Hoe stel jij je een volmaakte groep voor?

◆ Voorbeeld

Gitte doet haar BPV in groep 3. In de kring legt ze uit waar ze blij en gelukkig van wordt: van alles wat ze ziet in de groep dat vriendelijk, behulpzaam en aardig is. De rest van de dag benoemt ze uitdrukkelijk alles wat ze ziet: 'Wat lief zeg, dat jij Rico even helpt met het dichtmaken van zijn jas.' 'Wat fijn dat jullie zo zachtjes lopen in de gang, dan kunnen de andere groepen ook rustig werken.' 'Goed zo, ik zie dat groepje rood al klaar zit.'

Regels

Kinderen hebben behoefte aan orde, regelmaat en voorspelbaarheid. Ze willen weten wat jij van hen verwacht. Daarom zijn er regels. Regels zorgen voor rust en structuur. Natuurlijk is het belangrijk dat regels nageleefd worden en dat er consequenties zijn wanneer dit niet gebeurt. Vertel de kinderen deze gevolgen. Straf liever niet, maar gebruik de 'methode van het logische gevolg'. Wanneer kinderen iets vuil maken, is het logische gevolg dat ze dit opruimen; wanneer een kind het werk niet af heeft, is een logisch gevolg dat hij dit op een ander tijdstip afmaakt.

9.5.4 Prestatiefase

De groep heeft zich gevormd, de rollen liggen vast, de regels zijn duidelijk. Nu kan er gewerkt, gepresteerd en goed worden samengewerkt. Als het goed is, heerst er in de *prestatiefase* een 'wij-gevoel' in de groep. Er gaat geen energie meer verloren aan ruzietjes, je plek veroveren en onzekerheid. Dat is tenminste zo in een positieve groep. Kinderen gaan met plezier naar school, voelen zich gewaardeerd om wat ze kennen en kunnen, en weten zich gesteund bij problemen en tegenslag. In een negatieve groep is er geen fijne, stimulerende, maar juist een vervelende, ruzieachtige sfeer. Het is lastig om hier nu nog wat aan te veranderen. Dat is des te pijnlijker omdat deze fase in principe erg lang kan duren, namelijk tot de laatste fase waarin de groep ophoudt te bestaan. Soms valt de groep uiteen in positieve en negatieve subgroepen zijn. Om in de prestatiefase de problemen in een negatieve groep aan te pakken, is soms deskundige hulp nodig.

Aandachtspunten in de prestatiefase

- Besteed aandacht aan onderlinge relaties en rollen in de groep. Zijn die helpend in deze fase of belemmeren ze het samenwerken en werk aan individuele taken en groepstaken?
- Wat helpt de groepssfeer te verbeteren als dit nodig is?

◆ Voorbeeld

De kinderen van groep 7 zijn al dagen druk en kunnen zich moeilijk concentreren. Het WK voetbal is aan de gang en Oranje speelt heel goed. Al wordt in de media wel gemopperd dat het Nederlands elftal 'als los zand aan elkaar hangt'. De meeste kinderen komen elke dag in oranje kleding naar school en kletsen in de klas meer over het voetbal dan dat ze werken. Op eens heeft juf Annemarie een idee. Op maandagochtend zet ze de kinderen aan het werk in vijf groepen met de opdracht: 'Wat is er nodig om de prestatie van een team te vergroten? Bedenk vijf gouden tips.'

9.5.5 Afscheidsfase

De *afscheidsfase* is de laatste fase van de groep voordat deze uit elkaar valt. De groepsleden kennen elkaar door en door. Als de sfeer goed is, vindt iedereen het jammer dat de groep uit elkaar gaat. Bij een afscheid horen rituelen die het afscheid gemakkelijker moeten maken. Zo werkt groep 8 een groot deel van het jaar aan de musical die ze aan het eind van het jaar gaan opvoeren. Er is soms ook een afscheidboekje met herinneringen en ze krijgen een afscheidsfeest. Zo maak je het voor de leerlingen gemakkelijker om deze laatste fase positief te beleven. Bij een negatieve groep kunnen kinderen het eind als een opluchting ervaren. De zondebok raakt eindelijk de pestkoppen kwijt en kan ergens anders een nieuwe start maken. Groepsleden hoeven niet meer om de macht te strijden.

9.6 Inzicht in de groep

Ze kunnen weer zichzelf zijn en komen niet meer in conflict met hun eigen waarden en normen. Ze zijn eindelijk verlost van de stress die een negatieve groep met zich meebrengt.

Figuur 9.6 Eindfeest van groep 8

Aandachtspunten in de afscheidsfase

- Met het einde in zicht houdt de groep zich wat minder aan de regels. Heb daar als groepsleiding begrip voor.
- Besteed aandacht aan de evaluatie. Benoem bij het terugkijken vooral wat is gelukt en samen is bereikt. Geef ook aandacht aan: hoe nu verder.

◆ Voorbeeld

De leerkracht van groep 8 studeert de afscheidsmusical in. Hiervoor komen telkens een paar spelers naar de repetitieruimte. De onderwijsassistent regelt intussen de klas. In de pauze vertelt de leerkracht: 'Het is natuurlijk heel mooi om met ze aan die musical te werken, maar het afscheid is tegelijkertijd het losmaken van de draden die ons met elkaar verbinden. Je hebt veel met elkaar meegemaakt en bij het instuderen maak je iedereen nog een laatste keer in kleinere groepjes mee. Je kunt ze allemaal nog even wat extra aandacht geven. Omdat je ze zo goed kent, houd je rekening met waar ze bang voor zijn of juist goed in zijn. Dan is het bij het optreden nog één keer schitteren en zijn ze weg.'

Groepen verschillen van elkaar. Dat weet je uit je eigen ervaring als leerling. In de ene klas voelde je je happy en je maakte er misschien wel vrienden voor het leven. Maar er zal vast wel een groep bij zijn geweest waaraan je minder goede herinneringen bewaart.

Ook als pedagogisch werker krijg je te maken met gemakkelijke en moeilijke groepen. Het is de kunst om ook in een lastige groep een fijne sfeer te scheppen waarin kinderen zich veilig voelen en plezierig omgaan met elkaar. Samen spelen en samenwerken gaat niet altijd zonder problemen. In elke groep doen zich wel eens ruzies voor en in elke groep zitten kinderen of jongeren bij wie de ontwikkeling niet zonder problemen verloopt. Daaraan geef je extra aandacht.

Om inzicht te krijgen in het functioneren van de groep is het nodig tijd en aandacht te besteden aan observatie.

9.6.1 Observeren

Om de ontwikkeling van de groep te volgen en knelpunten tijdig te signaleren, is observeren een belangrijk onderdeel van je werk. **Observeren** is bewust en doelgericht naar gedrag kijken.

Je kijkt gericht naar elk kind; niet alleen naar de kinderen die aandacht vragen, maar ook naar de kinderen die minder opvallen. Je observeert hoe kinderen met elkaar omgaan, naar de overeenkomsten en de verschillen en wat ze ermee doen. Wie praat met wie en hoe praten de kinderen met elkaar? Die communicatie kan verbaal zijn en non-verbaal. Wie gaat naast wie zitten? Hoe kijken de kinderen elkaar aan? Je kijkt naar hoe ze de ruimte benutten. Zitten ze elkaar niet in de weg?

Door de vriendschapsrelaties in de groep in kaart te brengen, krijg je een beeld van de onderlinge relaties. Wie speelt of werkt samen met wie? Wie is populair? Staat er iemand buiten de groep?

Op basis van dit beeld kun je zien welke kinderen om extra aandacht vragen en welk kind je bij een samenwerkingstaak het beste kunt koppelen aan een nog niet zo sociaal vaardig kind.

Als je naar kinderen kijkt, komt er veel op je af. Er is zoveel dat je aandacht trekt: een snottebel, een kind dat iets afpakt van een ander kind, een plas water op de grond waarover iemand kan uitglijden. Er zijn zaken die je meestal onmiddellijk opvallen en andere die je in eerste instantie ontgaan. Om zo goed mogelijk te kunnen aansluiten bij de interesses, competenties, behoeften en de leefwereld van kinderen is het van belang om breed te observeren:

- op verschillende momenten en plaatsen: in de groep, op de speelplaats, tijdens het eten, bij de kinderboerderij;
- op verschillende manieren: stellen van vragen, gericht kijken;
- samen met andere personen: andere collega's, ouders, andere kinderen.

Figuur 9.7 Koppel kinderen aan elkaar om samen aan een taakje te werken

Breed observeren

Bij *breed observeren* gaat het niet over toevallig, 'zomaar' waarnemen. Je wilt bewust, gepland en gericht kijken, met de bedoeling gegevens te verzamelen om een zo goed mogelijk beeld van een kind te krijgen. Vaak gebeurt dit aan de hand van een observatielijst. Je vormt je daarbij geen oordeel en interpreteert ook niet. Je doet dit op verschillende momenten en plaatsen, en op verschillende manieren en bij verschillende kinderen.

Observatielijst		
Hier zie je een voorbeeld van een formulier aan de hand waarvan je het functioneren van de groep kunt observeren.		
Sfeer	Mee eens	Mee oneens
Er heerst een ontspannen, vrolijke en gezellige sfeer in de groep: er wordt gelachen en onderling gepraat.		
Een aantal kinderen praat of zingt in zichzelf tijdens het spel.		
De kinderen hebben plezier: er wordt nogal eens hardop geschaterd, gedanst of gesprongen.		
De meeste kinderen hebben een ontspannen of tevreden gezichtsuitdrukking.		
De leidster heeft een rustig gevoel in de groep.		
Er heerst een onrustige, rumoerige sfeer in de groep: je hoort regelmatig gehuil, ruzie, gillen, mopperen of protesteren.		
De meeste kinderen hebben een ontevreden, verveelde of angstige gezichtsuitdrukking.		
In plaats van onrustig kan de groep ook onnatuurlijk stil zijn: je hoort weinig geluid en je ziet weinig bij de kinderen.		
De leidster heeft het gevoel dat zij voortdurend overal tegelijk moet zijn.		

Tabel 9.1 Een observatielijst

Bron: Meij en Schreuder, 'Welkom in de groep'

Door breed te observeren verruim je je eigen kijk op kinderen en op hun mogelijkheden. Je krijgt een beter beeld van hun vaardigheden, interesses en behoeften. Je komt er ook achter hoe kinderen met elkaar omgaan en wat zij vanuit hun eigen ervaringen en achtergrond inbrengen in de groep.

Deze gegevens kunnen waardevolle aanwijzingen geven. De informatie kan ertoe bijdragen dat elk kind z'n eigen plekje vindt in de groep, zichzelf kan zijn en zich er thuis voelt. Ook kan de opgedane informatie inzichten geven voor aanpassing van bijvoorbeeld de inrichting van het lokaal, invoering van bepaalde activiteiten, zoals groepsspelletjes, verandering van tafelgroepjes of aanschaf van materialen.

9.7 De invloed van de groep

De leden van een groep hebben invloed op elkaar. Ze vormen met elkaar, samen met de groepsleiding, een omgeving waarin ze zich kunnen vormen en ontwikkelen. Pedagogisch werkers streven naar een pedagogisch klimaat waarin kinderen en jongeren van elkaar kunnen leren. Kinderen leren door het gedrag van anderen te observeren en na te doen. Dit nadoen heet *imiteren*. Omdat er meerdere groepsleden zijn, is er voor kinderen of jongeren genoeg 'voorbeeldmateriaal' om na te doen. Wat een ander al kan of durft, willen ze zelf ook graag doen.

Kinderen imiteren niet zomaar alle gedrag van anderen. Een belangrijk gegeven is welke gevolgen het nadoen heeft. Krijg je een complimentje omdat je net als Bas ook je bord en beker zelf op het aanrecht zet? Of krijg je een standje omdat je net als Emine wild met de kar rondrijdt op het plein waar ook de kleintjes rondlopen?

Initiatief nemen, vrolijk zijn, behulpzaam zijn: gedrag waar je een aanmoediging voor krijgt, neemt een kind eerder over dan gedrag dat een

standje oplevert. Realiseer je als pedagogisch werker dat het belangrijk is om positief op gedrag te reageren en wees je extra bewust van je voorbeeldfunctie.

9.8 De grootte van de groep

De grootte van de groep heeft invloed op de communicatie tussen de leden. In een grote groep is het moeilijker om aan het woord te komen als je iets wilt zeggen of vragen in een kringgesprek of discussie. Het nemen van groepsbesluiten kost meer tijd. In een grote groep zijn meer mensen die een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van een probleem, maar die bijdrage is per persoon wel kleiner.

Een kleine groep nodigt meer uit tot deelname aan gesprek dan een grotere groep. Het is dan ook beter om kleinere taakgroepen te vormen of kleine projecten op te zetten. Uit onderzoek is gebleken dat mensen in een kleine groep zelfbewuster zijn: ze zijn zich bewuster van hun gedrag en ze zijn ook meer geneigd hun gedrag af te stemmen op de anderen. In grote groepen maken mensen zich minder druk om hun gedrag. Ze kunnen zelfs gemakkelijker afwijkend gedrag vertonen. In een grote groep kan een kind gemakkelijker 'niks doen', 'niks zeggen' en zich verschuilen dan in een kleine werkgroep. Een groep van vijf personen doet het in veel situaties het beste. Zo'n groep is groot genoeg om verschillende meningen en ideeën naar boven te krijgen en klein genoeg om iedereen aan bod te laten komen.

9.9 Ruimte en inrichting

Het staat vast dat de omgeving grote invloed heeft op de communicatie tussen de groepsleden. In een klas waarin de tafels in rijtjes van twee achter elkaar staan, is de communicatie tussen kinderen veel lastiger dan wanneer de